

Joh. Käis

Loodusesõbra vaatlusvihk nr. 1

Kolmas trükk

MINU KODUKOHA
LOODUSE ELUST

K./Ü. „LOODUS“, Tartus
1929

5:15

Joh. Käis

Loodusesõbra vaatlusvihk № 1

Kolmas täiendatud trükk

Minu kodukoha looduse elust**Kodu**

Südamele kodu kallis, minu kodu kullane,
 minu maa ja minu taevast, minu tuul ja päikene!
 Lapse laul ja lapse mängud, sinav saarik, sinilill;
 ööpikute õrnad hääled, kohav kuusik, karjapill!

L. Reinwald.

~~IA~~~~37445~~

2.118

.....
(vaatleja nimi)

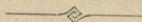
..... kl. õpilane.

(kooli nimi)

Vaatluskoht.....
19..... a.

SISU.

	lhk.
1. tabel. Õitsmise algus ja lõpp	5
2. „ Puude ja põõsaste lehtimine	11
3. „ Lindude ilmumine kevadel ja kadumine sügisel	14
4. „ Läbilendavate rändlindude liikumine . .	16
5. „ Väikeste loomakeste ja putukate elu . .	18
6. „ Marjade ja viljade küpsmine	20
7. „ Lehtede koltumine ja langemine	22
8. „ Üksikute puude vaatlemise kava	23
9. „ Üksikute taimede vaatlemise kava . . .	24
10. „ Tööd aias	25
11. „ Tööd põllul	27
12. „ Mitmesugused nähtused	28
13. „ Kuuvaatlused	31, 32, 33
14. „ Päikese tõus ja loojang	34, 35

2

89290

Noorele loodusesõbrale.

1. Enne vaatlusvihi tarvitamist loe tähelepanelikult kõigi tabelite sisu läbi.
2. Püüa vaadelda oma kodukoha looduse elu niipalju kui võimalik, kuid ärgu kohutagu sugugi mõne vaatluse või tabeli puudulik täitmine.
3. Märgi vaatlused kohe vastavale tabelile. Seepärast võta vihk kaasa jalutuskäigule minnes.
4. Kirjuta üles ainult see, mis oled ise tähele pannud. Teiste jutu järele ei või midagi üles märkida.
5. Külasta tuttavaid vaatluskohti uuesti, võimalikult kord nädalas.
6. Ära murra asjata ühtki lille, ühtki puuoksa. Hoiu väikesi linnukest ja nende pesi.

Joh. Käis.

Karukell.

Liljekesele.

Tere armas lilleke,
halja rohu süles!
Jälle uuest' kevade
äratas sind üles.

Jälle armas Jumal tõi
sulle kuldse kuue;
päike patsi lahti lõi,
andis ehte uue.

A. Reinwald.

RAHVASÕNA. Õitsevad toomingad kaks nädalat, saab sügist kaks kuud; õitsevad nad kolm päeva, on sügisel lumi vara maas.

1. tabel. Öitsmise algus ja lõpp.

Seletuseks: Iga vaatleja valigu tabelilt ainult taimi, mida temal vaadelda võimalik. Nende taimede nimed, mida vaadelda ei saadud, maha tõmmata. Tühi ruum on oma valikul vaadeldud taimede jaoks. Koha nimetus (linn, küla, vald) kirjutatakse „märkuste“ lahtris, kui vaatlused mitte vihu esimesel leheküljel tähendatud kohas üles pole märgitud.

N i m e d	Millal nägin esimest õit ?	Millal märkasin öitsmise lõppu ?	Õite värvus	Märkused ja iseäralised tähelepanekud õite kuju, arvu, lõhna kohta jne.
I Aias.				
Lumekelluke (valge)				
Tulp				
Nartsiss				
Aedkannike				
Maikelluke				
Meelislill				
Peoon (pujeng)				
Kingalill				

N i m e d	Millal nägin esimest õit?	Millal märka- sin õitsemise lõppu?	Õite värvus	Märkused ja iseäralised tähelepanekud õite kuju, arvu, lõhna kohta jne.
Karumari, tikerber				
Punased sõstrad .				
Mustad sõstrad .				
Aedmaasikas . . .				
Vabarn (vaarikas)				
Sirel				
Kirss				
Õunapuu				
Pirnipuu				
Kask				
Vaher				
Toomingas				
Tamm				
Pärn, lõhmus . . .				

N i m e d	Millal nägin esimest õit ?	Millal märka- sin õitsemise lõppu ?	Õite värvus	Märkused ja iseäralised tähelepanekud õite kuju, arvu, lõhna kohta jne.
III Metsas.				
Sinilill				
Võsa-ülane				
Jänsekapsas				
Maikelluke				
Maasikas				
Mustikas				
Pohlakas				
Paju				
Sarapuu				
Lepp				
Haab				
Kask				

N i m e d	Millal nägin esimest õit?	Millal märka- sin õitsemise lõppu?	Õite värvus	Märkused ja iseäralised tähelepanekud õite kaju, arvu, lõhna kohta jne.
Mänd } Kuusk } isaõied tolmavad				
IV Nõmmel.				
Karukell				
Kassikäpp				
Kanarbik				
V Vees ja vee ääres.				
Vesiroos				
Jõekupp				

Õitsev kaseoks.

Suur kontsert algab koidu a'al,
kõik laulikud on juba säääl,
nad haljail puude oksadel
ja õhus kõrgel üleval.

A. Haava.

RAHVASÕNA. Läheb mets ruttu lehte, peab põl-
lumees kahel käel külvama.

2. tabel. Puude ja põõsaste lehtimine.

N i m e d	Oksad juba rohelistes	Puud ja põõsad täies lehes	Märkused (söö- dikuid, vigasta- tud lehti jne.)
Tikerber, karumari			
Mustad sõstrad . .			
Punased sõstrad .			
Vabarnad			
Sarapuu			
Kask			
Lepp			
Toomingas			
Haab			
Vaher			
Tamm			
Pärn			
Saar			

Laulurästas pesal.

Liiri, lõõri, lõoke,
üles pilve piirile:
ilus, ilus üleval
laia sinitaeva all.

Kuldne päike, pehme tuul,
puhkend pungad igal puul:
ilus, ilus kevade,
liiri, lõõri, lõoke!

E. Enno.

Pääsukene.

Piiri, pääri, pääsukene,
ilmu sooja-linnukene,
lenda üle meie kesa,
räästa alla punu pesa.
Too meil' kaasa teisi linde,
laula õitsma Eesti pinda.

Dr. M. Veske.

Käo teretamine.

Kägu kukub kuuse otsas,
tare taaga tamme otsas:
Tere väike vellekene,
punapõske poisikene.
Ma toon sooja suvekese,
kibe kiiniajakese,
toon sull' kauni kannikese,
lehkavlehte lillekese.

Rahvalaul.

Õõpik.

Õõpik, õõpik, lõbusam lind!
võsade vilus, õilmete ilus
rõõmu, rõõmu hüüab su rind.
Õõpik, õõpik, lõbusam lind!
ilu su meeles, ilu su keeles,
õõpik, õõpik rõõmusta mind!
Õõpik, õõpik, lõbusam lind!
kui ma sind kuulen, lusti ma luulen:
kõrgest', kõrgest' kiidan ma sind!

A. Piirikivi.

RAHVASÕNAD. Tuleb kägu viitsa, saab suvilja;
kui urba, siis ohuline aeg; kui lehte, siis leivasuvi. —
Kui linavästriku esimest korda maas nähakse, tuleb
hää lina aasta. — Lõoke toob lõunasooja, pääsukene
päevasooja, õõpik — see toob õõsooja.

Lahkujale linnule.

Nüüd lahkud, linnuke,
ja lähed kaugetele
sa ära siit, sa ära siit!
Mu aed jääb leinama,
ei enam kuulda saa
su laululuviit, su lauluvilt.

Küll üle maa ja vee
viib sind su kaugetele
siit lõunale, siit lõunale.
Ehk ees sul võidelda
on mitme häda,ga,
mu linnuke, mu linnuke.

Sest isa hoiule
sind annan, hellake,
nüüd palvega, nüüd palvega!
Kui tuleb kevade,
siis tõtta tagasi!
Sind ootan ma, sind ootan ma.

J. Riomar.

RAHVASÕNAD. Kured annavad kuu aega kartuleid
korjata. — Kui kured kõrgel lendavad, tuleb vihm.

4. tabel. Läbilendavate rändlindude liikumine.

	Nägin tagasitulevaid parvi (kuupäev)	Millise ilma-kaare sihis lendasid?	Nägin äralendavaid parvi	Millise ilma-kaare sihis lendasid?	Mitu lindu oli parves?	Parve kuju (joonis)
Kured						
Haned						
Luiged						

Kärnkonn.

Kevade.

Aasal õitseb mahlakann,
kannistikus maasikmann.
Kevade, kevade,
oled armas minule!

Liblik, kärbes, mesilind,
kõik me ootasime sind.
Kevade, kevade,
oled armas kõigile!

Põrr, põrr, põrr teeb lehepõnn,
küll on väljas olla õnn!
Kevade, kevade,
me, su lapsed, mängime.

E. Enno.

5. tabel. Väikeste loomakeste ja putukate elu.

N i m e d	Nägin, kuul- sin esimest korda	Märkused (millal iseäranis rohkesti nähtud? millal märgatud kadumist sügisel? j. m.)
Kärbes		
Kihulased		
Kirjuliblik		
Kapsaliblik		
Mesilane		
Kimalane		
Vihmussid		
Konn		
Konnakudu tiigis		
Konnapojad		
Nahkhiir		
Maipõrnikas		
Sitikas		
Värske mutihunnik		
Sisalik		
Noored varblased		
Noored kuldnokad		
Noored pääsukesed		
Kapsaussid		
„Lendav sügis“		

Maasikas.

Metsas seisis maasikas,
maasikas nii ilus!
Poiss läks metsa karjaga
vagust paika otsima,
leidis marja vilus.
Oh sa magus maasikas,
maasikas nii ilus!

Ütles poiss: „Ma nopin sind,
maasikas nii ilus!“
Kostis maasik: „Lase mind,
karjapoiss, ma palun sind,
paisuda veel vilus!“
Oh sa magus maasikas,
maasikas nii ilus!

Poiss siis noppis maasika,
maasikas, nii ilus!
Ei ta võtnud palumist,
marjavarre kaebamist
kuulda puude vilus.
Oh sa magus maasikas,
maasikas nii ilus!

F. K u h l b a r s.

Hoia konni, sisalikke, ämblikke: nad
on põllumehe ja aedniku sõbrad.

RAHVASÕNA. On pihlakatel palju marju, saab
vihmane sügis.

6. tabel. Marjade ja viljade küpsmine.

N i m e d	Sõin esi- mese küpse marja või vilja	Viimased marjad või viljad	Märkused (näit. viljade ja marjade rohkuse kohta j. m.)
Metsmaasikas			
Aedmaasikas			
Mustikad			
Vabarnad			
Punased sõstrad			
Mustad sõstrad			
Tikerberid			
Pähklid			
Kirsid			
Ploomid			
Õunad			
Pirnid			
Pohlakad			
Jõhvikad			

Mu kodu ümber noored kased;
neist koltund lehed langevad.
Ja tasa langedes kui vargsi
nad surmajuttu vestavad.

Ja kaskede all vaikne vesi,
see on nii sügav, salane.
Ja üle laia kõrge taeva
kaks pilve sõuab kaugele.

Ma vaatan vaikse metsa poole,
mis seisab tõsine ja must,
ja igavese suve järgi
rind tuneb tasast igatsust.

C. G. Mikkelsaar.

RAHVASÕNAD. Kui kaselehed korraga lähevad, tuleb lumi korraga, kui aga pikalt pudenevad, siis tuleb lumi pikalt. — Ei taha lehed puust pudeneda, tuleb pikk ja kare talv. — Läheb mets ruttu kollaseks, sulab kevadel lumi ruttu ära. — Lähevad kirsilehed punaseks, tuleb varsti lumi.

7. tabel. Lehtede koltumine ja langemine.

Nimed	Tundu- valt kol- lane	Üleni kollane (punane)	Paljas	Märkused (öökülmad, formid jne.)
Vaher . . .				
Hobu-kastan				
Kask . . .				
Haab . . .				
Saar . . .				
Pihlakas . .				
Pärn . . .				
Õunapuu .				
Kirss . . .				
Sirel . . .				
Paju (rem- melgas .				

Kündja laul.

Rutta, rutta, ruunakene,
vea vägu virgasti!
Õhtu sõuab, õhtu jõuab,
pea rauged päikene.

Ribake veel linamaada.
seitse sülda laiuti,
ülesse meil ühes a'ada
ligineva õhtuni.

M. Heiberg.

RAHVASÕNAD. Kartulid pane vanakuul, noor-
kuul pandud kartulitel on palju juuri. — Herned küli
põhjatuulega, siis ei ussita. — Nisu küli siis, kui selge
ilm ja kuud näha ei ole. — Rukkid küli kuiva ilmaga,
sest vihmaga külitud rukkisse tuleb kastehein. — Kesa
künna vanakuul, siis mädaneb paremini.

11. tabel. Tööd põllul.

	Kuupäev	M ä r k u s e d
Esimene künd		
Kaera külitakse		
Kartuleid pannakse		
Otri külitakse		
Lina külitakse		
Rukis õitseb		
Kesa küntakse		
Ristikheina tehakse		
Niiduheina tehakse		
Rukist koristatakse		
Lina kakutakse		
Rukist külitakse		
Kaera pannakse		
Otri pannakse		
Roheline rukkipõld		
Kartuleid võetakse		
Vilja pekstakse		
Viimne künd		

12. tabel. Mitmesugused nähtused.

RAHVASÕNAD. Müristab paastukuul, tuiskab lund lehekuul. — Kui jõgi kevadel kaldaid ära ei puhasta, ja risud kaldale jäävad, siis tuleb kuiv suvi ja sadune sügis. — Virmalised toovad suvel kuiva, talvel külma.

	Kuupäevad	Märkused (vaatluskoht j. m.)
Saanitee lõppis		
Põllud lumest paljad . . .		
Jõel jääminek		
Järv lahti		
Tiik lahti		
Teed kuivad		
Esimene äike		
Esimene soe „suvipäev“ (varjus 15 ⁰ R)		
Hilised öökülmad kevadel		
Esimene öökülm sügisel .		
Esimene lumi		
Virmalised		
Järv kinni		
Jõgi kinni		
Saanitee algus		
Pakased päevad (alla -15 ⁰ R)		
Tuisud		
Puud härmas		

Aastaajad.

Kevade.

Juba linnukesed väljas laulavad ;
 kenad kasekesed metsas kohavad ;
 lumi on ju ära suland, talve külm on mööda läind ;
 lapsed, kes kui vangis eland, pole ammu murul käind.

Orus ojakene voolab vulinal,
 hõbepilvekesed sõudvad taeva all.
 Minnid, Mannid, Jukud, Tõnnid
 hüppavad nüüd rõõmuväes ;
 mööda kurvad talvetunnid,
 kena kevade on käes !

P. Tekkel.

Suvi.

Nüüd vaata, kuhu tahad, sääl haljas iga paik,
 sääl õitsevad kõik aasad ja elurõõmus kõik.
 Nüüd lille hingeõhku meil' tuuled kannavad,
 nüüd päike jagab elu ja ehitab kõik maad ;
 ja sinivõlvil varjab meid taevas armuga.
 Küll oled sa nüüd ilus, mu armas isamaa !

M. Veske.

Sügis.

Nurme seisab nukker, närtsinud on niit,
 linnukene kaebel põgenemas siit.
 Tuhisedes tõttab üle välja tuul,
 kolletanud lehed pudenemas puul.
 Halelisel helgil paistab päikene :
 surma sülle heidab loodus unele.

R. Kamsen.

Talvel.

Juba tulnud tali,
kadund kevade,
tuul on külm ja vali,
läinud suveke.

Lilleke nüüd magab
lumekatte all,
kuni päike jagab
soojust kõrgemal.

Lilleke siis tärkab
mullast priskesti,
linnu hääл siis ärkab,
hõiskab suvele.

Külm ei kesta kaua,
tali taganeb;
päike teeb tall' haua —
suvi õilmitseb.

A. Piirikivi.

Kuuvalgel.

Ma seisin öösel õues ja vaatsin väljale:
kuu paistis kõrgelt alla, tõi selgust silmale.
Ta paistel orud, aasad ja väljad viljakad
kõik hiilg'vas hõbekuues kui suigul seisivad.
Ja läbi läik'va valge, nii raske, rusuva,
kõik loodus vaatas kurvalt, ja kurvalt vaat'sin ma.
Mul oli nagu tahaks öö uhkelt ütelda:
„Mu võimus vääradata, mu vaikus võitmata.“

J. Tamm.

RAHVASÕNAD. Uuskuu toob uued ilmad. —
Noorkuu lumi sügisel jääb maha. — Kui kuu vihma
sisse luuakse, siis on niikaua vihmane, kui kuu täis
saab. — Pilved täiskuu või kuu loomise ajal annavad
palju vihma. — Lehtpuu raiu vanakuul, siis on ta kõva,
ei mädane ega koita. — Lammast niida noorkuul, siis
kasvab ruttu pikk vill. — Esimene vihm noorkuuga
töötab sooja suve, vanakuul viljavoosi.

14. tabel. Päikese
Tõusu ja loojangu aeg märkida kriipsuga

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	Kesk- päev	12	13	14	15
														1	2	3
⁵ 21 I																
⁵ 21 II																
⁵ 21 III																
⁵ 21 IV																
⁵ 21 V																
⁵ 21 VI																
⁵ 21 VII																
⁵ 21 VIII																
⁵ 21 IX																
⁵ 21 X																
⁵ 21 XI																
⁵ 21 XII																

A
34637
89 290 i

Hind senti.